

Asim Peco¹
 Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
 Bosna i Hercegovina

PLANSKO PAMĆENJE I PLANSKO ZABORAVLJANJE – BOSANSKOHERCEGOVAČKA PARADIGMA

Sažetak: Od načina na koji ćemo sjećanje prenijeti budućim generacijama zavisit će trajanje i kvalitet toga sjećanja. Promišljajući o značaju i ulozi obrazovanja u društvu Durkheim je, između ostalog, ustvrdio kako je jedna od temeljnih funkcija obrazovanja, prenošenje pozitivnih vrijednosti društva.

Tekst koji slijedi će nastojati donijeti kratku elaboraciju uloge obrazovanja u ideološkoj konceptualizaciji politike prošlosti. Problem će biti posmatran u okvirima bosanskohercegovačke obrazovne stvarnosti. U cilju boljeg i potpunijeg razumjevanja ove problematike valja napomenuti kako nije moguće govoriti o bosanskohercegovačkom obrazovanju iz razloga postojanja tri nacionalna obrazovna sistema i tri nacionalne obrazovne politike. Stoga će ovaj fenomen biti razmatran u kontekstu obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

Analizirajući obrazovne sisteme, kako one autokratske tako i demokratske, potpuno opravdano se može kazati kako su i najliberalnija obrazovanja manje ili više ideološki određena. U Bosni i Hercegovini je to značajna dimenzija koja spriječava ostvarenje emancipacijske uloge obrazovanja. Dakle, vrlo naglašena politizacija i ideologizacija obrazovanja, na svim nivoima, determinira, šta i kada pamtili a šta zaboraviti, što uveliko definira karakter kulture sjećanja.

Ključne reči: sećanje, obrazovanje, Bosna i Hercegovina

OD POLITIZACIJE OBRAZOVANJA DO IDEOLOGIZACIJE SJEĆANJA

Nesporna je činjenica kako su udžbenici, pogotovo oni namjenjeni takozvanoj nacionalnoj grupi predmeta, oblikovani i stilizirani kao specifični instrumenti političkih elita u smišljenoj reviziji povijesti.

Istina, u poslijeratnom periodu (od 1995. do danas) na prostoru Balkana, pa tako i na prostoru Bosne i Hercegovine, učinjeni su značajni naučno-istraživački naporu kako bi se ustanovilo koji se segmenti historijskog sjećanja prenose u sferu političke kulture i na koji način se reflektiraju na građansko povjerenje. Fenomen građanskog povjerenja u Bosni i Hercegovini je prepoznatljiv na tri različita i međusobno zavisna nivoa: povjerenje među građanima, povjerenje među nacijama i povjerenje građana u institucije vlasti.

¹ pecoasim@yahoo.com

Gotovo sve analize pomenute problematike su nedvosmisleno pokazale, kako su političke elite kroz cijelo dvadeseto stoljeće zloupotrijebile prošlost koristeći je prvenstveno za različite oblike političke manipulacije, zavisno od karaktera političkih ciljeva koji su se željeli postići. Stoga se sasvim opravdano postavlja pitanje: hoće li bosanskohercegovačko društvo nekada u budućnosti biti sposobno da o svojoj bliskoj prošlosti razmišlja iskreno, istinito i otvoreno ili će, umjesto toga, živjeti u neizvjesnosti i stalnom strahu od novih sukoba koji će, između ostalog, biti isprovocirani manipulacijom dijelova prošlosti?

Ako se ukupni kontekst posmatra iz prostora obrazovne stvarnosti, u Bosni i Hercegovini onda ostaje vrlo malo mjesta za optimizam.

Reforma obrazovanja u poslijeratnom periodu (postdejtonska Bosna i Hercegovina) suočena je sa situacijom blokade budući da je opterećena problemima nacionalizma i ksenofobije (Diegoli, 2007). U tom smislu, ostvarenje zajedničkog i usaglašenog historijskog okvira među etničkim grupama, jedan je od izazova za tvorce politike i obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Ukoliko se ovaj cilj postigne, bit će lakše doći do povećanja stepena povjerenja na svim nivoima, pa samim tim i do pomirenja unutar bosanskohercegovačke društvene zajednice.

Još prije pola stoljeća analitičari pomenute društvene problematike su ustvrdili, kako se uspješno funkcioniranje multikulturalnih društava temelji na principu recipročnog priznavanja razlika između društvenih grupa. Nasuprot tome, poricanje određenih etničkih identifikacija određenih prošlošću i kulturom, može biti pogubno za društvo.

Za razliku od individualnih sjećanja, koja imaju karakter autentičnosti i autonomnosti, kolektivna sjećanja, odnosno kolektivna zaboravljanja su institucionalno osmišljena i politički dirigirana. To zapravo znači da političke elite u koncepciji ukupne politike planiraju kada i čega se treba sjećati, odnosno kada i šta treba zaboraviti. Dakle, riječ je o selektivnom izostavljanju ili favoriziranju određenih događaja iz prošlosti s ciljem iskrivljavanja historije i zaštite uskih političkih interesa.

Sve političke elite, bez obzira na karakter društvenog poretka, na ovaj ili onaj način, iskorištavaju historiju kako bi reafirmirale vlastiti legitimitet (Moerman, 1974). U stalnoj borbi za legitimitetom, političke elite u nacionalnim državama koriste obrazovni sistem kako bi afirmirali historijska tumačenja koja održavaju status quo ili promoviraju željene promjene. Takve političke manipulacije su snažnije i istovremeno opasnije u multietničkim državama, jer društveni interes zamjenjuju uskim nacionalnim što stvara pretpostavke međunacionalnog konflikta.

Koristeći fenomen kulture sjećanja, političko vodstvo ciljano odabire sjećanje na neki događaj ili neku ličnost s namjerom da taj događaj ili ličnost postanu ideali kojim će sadašnje i buduće generacije težiti. Koji događaj ili ličnosti će biti odabrani, zavisi od političkih ciljeva, kako onih u sadašnjosti tako i onih u budućnosti.

Selekcijom događaja iz prošlosti, zastrašivanjem vlastitog etniciteta imenujući „drugog“ kao prijatelja ili neprijatelja, vrlo širokom upotrebom eufemizama, političke elite nastoje održati ideološku i materijalnu nadmoć i osigurati nahnacionalnu poziciju. Pomenuti odabir događaja ili ličnosti

odvija se na različite načine. Vrlo pogodan način jesu udžbenici historije u kojima se odabrani sadržaji mogu koristiti u svrhu konformizma ili kritičkog mišljenja, tolerancije ili netrpeljivosti, ideologizacije ili istine (Malcolm, 1994).

Upravo zbog činjenice da društva ili etničke grupe mogu kolektivno zaboravljati ili kolektivno pamtiti, smatram potrebnim problematizirati obrazovanje u Bosni i Hercegovini kao pogodan i efikasan medij ostvarenja političkih ciljeva kroz sistem planskog sjećanja odnosno planskog zaboravljanja.

BOSANSKOHERCEGOVAČKI PARADOKS

Eventualni čitalac ovoga teksta će, vjerovatno, uočiti kako se ne upotrebljava termin „bosanskohercegovačko obrazovanje“ nego se, umjesto toga, govori o obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Promišljanja koja slijede će nastojati objasniti razloge i pomenuto stanovište.

Naime, Dejtonski sporazum iz 1995. godine je, pored ostalog, djelimično regulirao oblast obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Rješenja koja su ponuđena i prihvaćena jesu rezultat logičnog slijeda političke konstitucije Bosne i Hercegovine, kako u teritorijalnom tako i administrativnom smislu. Osiguranje principa decentralizacije obrazovanja je bila formalno-pravna pretpostavka nacionalnog fragmentiranja obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Dejtonskim sporazumom je obrazovna stvarnost u Bosni i Hercegovini vraćena u vrijeme austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, kada su istovremeno na istom prostoru egzistirala tri konfesionalna obrazovna sistema. Nastojanja organiziranja jedinstvenog obrazovnog sistema, u tom vremenu, ostala su samo na pokušaju. Danas na prostoru Bosne i Hercegovine egzistiraju tri nacionalna obrazovna sistema i tri nacionalne obrazovne politike. Takva koncepcija obrazovanja poništava njegovu temeljnu funkciju i njegovu iskonsku svrhu a to je istinska emancipacija pojedinca i zajednice.

Kako i na koji način je obrazovanje stavljeno u funkciju ostvarenja političkih interesa?

Činjenica da je riječ o nacionalnim obrazovnim sistemima u istom vremenu i istom prostoru, dakle u istoj državi, praktički objašnjava ukupnu paradoksalnost postojeće stvarnosti. Analiza udžbenika, takozvane nacionalne grupe predmeta, (Historija, Maternji jezik, Muzička kultura, Geografija) sasvim uvjerljivo pokazuje kako u udžbenicima pomenutih predmeta dominiraju sadržaji etničkog karaktera čiji je prioritetni cilj jačanje nacionalnog identiteta i nacionalne kulture. Dakle, prioritet je jačanje osjećaja pripadanja naciji odnosno religiji umjesto državi Bosni i Hercegovini. Takva koncepcija obrazovanja, umjesto integracije vodi u proces dezintegracije, ne samo države nego i društva. Kreatori nacionalnih obrazovnih programa vrlo pažljivo vrše odabir sadržaja udžbenika, dakle, vrše odgovarajuću selekciju događaja i ličnosti iz prošlosti što se može označiti planskim pamćenjem odnosno planskim zaboravljanjem. Tako koncipirano

obrazovanje producira konformističko mišljenje, onemogućuje izgradnju povjerenja među građanima i nacijama, stvara dekadentnu politiku kulture sjećanja; takvo obrazovanje umjesto da oslobađa, ono zarobljava pojedince i zajednice. Takvo obrazovanje se sasvim opravdano može označiti nacionalističkim, koje umjesto osvještenih građana, stvara nove nacionaliste čime se otvara prostor za nove međuetničke konflikte.

Prepoznatljiva politizacija i ideologizacija sjećanja pretpostavlja sličnu dimenzioniranost obrazovanja što spriječava njegovu modernizaciju u smislu građanske idejnosti, njegovu fleksibilnost i uključivanje u širi obrazovni kontekst. Temeljne veze sa obrazovnim sistemima izvan Bosne i Hercegovine jesu spone pretpostavljene nacionalnim i religijskim identifikacijama.

NUŽNOST I IZAZOVI REFORME OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Potpuno je izvjesno kako je Bosni i Hercegovini potrebna reforma obrazovanja na svim nivoima. Dilema se, međutim, javlja kod drugih logičnih pitanja. Prvo od tih pitanja jest: kakvu reformu obrazovanja treba obrazovanje u Bosni i Hercegovini? To podrazumjeva potrebu stručnog i konstruktivnog promišljanja načina i mehanizama koje valja koristiti u reformskom procesu, te obrazovnih segmenata koje je potrebno više ili manje promijeniti. Nadalje, vrlo je neizvjesno, da li započeti sa reformom od visokog ili osnovnoškolskog obrazovanja? I jedna i druga varijanta imaju svoje opravdanosti.

Drugo, puno značajnije pitanje, jest da li je reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini moguća prije reforme države i društva? Postojeći politički kontekst Bosne i Hercegovine ne osigurava pretpostavke reforme obrazovanja temeljene na vrijednostima demokratskog građanstva. Uprkos prepoznatljivom „bosanskom duhu“ kao značajnoj atribuciji kulturne identifikacije, ne smijemo zaboraviti činjenicu kako u Bosni i Hercegovini egzistiraju tri etnička društva, pa stoga izgleda logično postojanje tri nacionalna obrazovna sistema i nacionalne obrazovne politike. Ukoliko bi bilo moguće provesti ustavne i političke reforme, čiji bi prioritetni cilj bio jačanje države Bosne i Hercegovine u kojoj bi bili definirani zajednički interesi, onda bi reforma obrazovanja imala puno veće izgleda.

Za potrebe ispravnog razumjevanja ove problematike kratko ću prezentirati nužnosti i moguće pravce reforme obrazovanja u Bosni i Hercegovini, s ciljem kreiranja i afirmacije adekvatne kulture sjećanja.

Razloga za reformu obrazovanja je više, navest ću one najbitnije:

1. Postojeće obrazovanje u Bosni i Hercegovini nije usmjereno na učenike, odnosno studente. Prvenstveno je riječ o nedovoljnoj educiranosti nastavnika za potrebe moderne obrazovne tehnologije, lošoj opremljenosti, kao i tradicionalnom metodološkom pristupu.

2. Sve do sada urađene evaluacije obrazovanja u Bosni i Hercegovini ukazuju na nedovoljnu učinkovitost i održivost postojećih obrazovnih

sistema (Diegoli, 2007). Neodrživost i neefikasnost obrazovanja je logična posljedica dileme: potpuna decentralizacija ili integracija. S jedne strane ne postoji saglasnost o proširenju lokalne vlasti u prostoru obrazovanja dok sa druge, isti društveni subjekti ne prihvataju kontrolu nad obrazovanjem iz jednog centra.

3. I treći razlog, koji je istovremeno i najveća smetnja slobodnom i modernom obrazovanju, jest politizacija i ideologizacija obrazovanja na principima nacionalne identifikacije i homogenizacije. Ovakav karakter obrazovanja u Bosni i Hercegovini vodi novim nacionalnim podjelama umjesto da osigurava pretpostavke multikulturalnosti i tolerancije. Posljedice ovako organiziranog obrazovanja u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, jesu jačanje nacionalne i vjerske identifikacije, pa samim tim i nacionalnog kulturnog identiteta. Ukoliko se u što skorije vrijeme i uz saglasnost svih zainteresiranih ne promjene ciljevi obrazovanja, karakter obrazovne politike i metodološki pristupi, demokratski put razvoja Bosne i Hercegovine će biti zatvoren, dok će se istovremeno otvarati putevi koji vode u nove neizvjesnosti.

ŠTA I KAKO MJENJATI?

U projekciji mogućih korektiva ne smije se zaboraviti činjenica kako je međunarodna zajednica u poslijeratnoj reformi obrazovanja u Bosni i Hercegovini učinila veoma malo. Rješenja, koja su „nametnuta“ nisu rezultirala željenim i potrebnim napretkom. Prema takvim rješenjima bosanskohercegovačke vlasti su se odnosile više u smislu tolerancije nego prihvatanja (Diegoli, 2007).

Potpuno je izvjesno da reformirano obrazovanje u Bosni i Hercegovini treba biti, pored ostalog, zasnovano na pozitivnim iskustvima tradicije. Potrebno je omogućiti obrazovanje svih, bez obzira na socijalno i etničko porijeklo. Neophodno je napustiti rascjepkanost i stvarati pretpostavke za organiziranje obrazovanja na principima jedinstvenosti uz zadržavanje djelimične decentralizacije zasnovane na neophodnoj kordinaciji između lokalnog i državnog nivoa vlasti. Ubrzati proces modernizacije obrazovanja u smislu prihvatanja i implementacije savremenih obrazovnih tehnologija, kako bi se svršenim učenicima i studentima omogućilo adekvatno i konkurentno učešće na globalnom tržištu rada.

Kako bi se osigurali demokratski principi reformskih procesa bit će potrebno da se svi eventualni prijedlozi promjena, ukoliko do njih dođe, stave na javnu raspravu kroz formu sastanaka, konferencija i radionica, kako bi se svim zainteresiranim subjektima u ovom procesu omogućilo iznošenje svojih stanovišta.

KAKVO KOLEKTIVNO PAMĆENJE TREBA BOSNA I HERCEGOVINA?

Većina analitičara prošlosti saglasna je u procjeni kako Njemačka nakon Drugog svjetskog rata može poslužiti kao primjer uspješnog postkonfliktnog društva koje je u stanju suočiti se s prošlošću i organizirati samoodrživ društveni sistem. Sigurno je da svako pamćenje nije poželjno u postkonfliktnim društvima kakvo je bosanskohercegovačko. U takvim društvenim stanjima se vrlo često primjećuje zloupotreba pamćenja i njegova usmjerenost u pravcu produblјivanja mržnje, umjesto u pravcu procesa pomirenja.

U obrazovanju, koje je osnovni medij izgradnje identiteta, postoji više izazova s kojima se suočavaju postkonfliktna društva. Posebno je osjetljiva i rizična nastava historije. Ratni sukobi mjenjaju svetonazore, stariji svoje iskrivljene stavove prenose na djecu, nastavnici na učenike. Imajući na umu da je škola prostor susreta učenika iz različitih etničkih grupa, to je dovoljan razlog za maksimalni oprez kako nastavnika, tako i kreatora obrazovne politike. Problem koji je prepoznatljiv u nastavi historije na čitavom prostoru Bosne i Hercegovine, jest da autori udžbenika nisu naučnici iz ovih naučnih oblasti, nego podobni kadrovi političkih partija. Stoga se vrlo često događa da se nastava historije svodi na veličanje vlastitog nacionalnog diskursa, na priču o patnjama u prošlosti, na identificiranje neprijatelja, na razvijanje nepovjerenja u „njih“ što sve zajedno sprječava proces pomirenja.

Umjesto toga potrebno je napustiti prostor traženja krivca i započeti proces reforme koja će biti pretpostavka integracije u evropske procese kulturne tranzicije.

Prema tome, Bosni i Hercegovini, ali i svim novonastalim državama nakon raspada eks Jugoslavije, potrebno je kritičko pamćenje. Riječ je, dakle, o pamćenju koje neće biti oblikovano političkim ciljevima nego temeljeno na historijskim činjenicama koje zahtjevaju ispravan kritički pristup, kako se ne bi desilo da mitovi zamjene istinu.

LITERATURA

- Kristić, Alen. *Religija i moć*. Sarajevo, 2009.
- Lovrenović, Ivan. *Kulturna historija*. New York, 2001.
- Malcolm, Noel. *A Short History*. New York, 1994.
- Moerman, Michael. „Accomplishing Ethnicity“. In *Ethnomethodology*, edited by R. Turner, 54–68. New York: Penguin Education, 1974.
- Peco, Asim. *Obrazovanje i nacionalna emancipacija*. Mostar, 2006.
- Tommaso, Diegoli. *Kulturno sjećanje i obnova društva u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 2007.

STRATEGIC REMEMBERING AND STRATEGIC FORGETTING – A PARADIGM OF BOSNIA AND HERCEGOVINA

Summary: The longevity and quality of our memories depend on how they are transmitted to future generations. One of Durkheim's theses on the significance and the role of education in the society is that one of the fundamental functions of education is transmission of positive social values.

The paper is an attempt to elaborate on the role of education within the ideological conceptualization of the politics of the past. The problem will be considered within the framework of the educational reality in Bosnia and Hercegovina. In order to fully understand this issue, it has to be stated that the notion of a unified Bosnian and Hercegovinian education is not a valid one: rather, there are three distinct national educational systems and three distinct national educational policies. Therefore, this phenomenon will be considered in the context of education in Bosnia and Hercegovina.

If we analyze both autocratic and democratic educational systems, it becomes obvious that even the most liberal education is ideological to a greater or a lesser extent. In Bosnia and Hercegovina, ideology is an important dimension which hinders an emancipatory role of education. Extremely politicized and ideological education on all levels determines what should be remembered and what should be forgotten, and that in turn defines the character of the culture of memory.

Key words: memory, education, Bosnia and Hercegovina

